

(WENT). Dit is geen resultaat der enquête, maar van het *houden* der enquête, waardoor de praktische artsen in plaats van te blijven drijven op wat hun van doctrinaire zijde wordt verkondigd, zelf zijn gaan observeeren en nadenken. Dit geeft goeden moed voor het vervolg, waar wij van oordeelkundige waarneming veel, van dogmatiek niets verwachten kunnen.

Ik weet wel, dat er iets te zeggen is voor de meening, dat werkhypothesen in de wetenschap een zekere nuttigheid hebben, maar niemand zal dat zoo opvatten, dat zij daarom een veilige gids zijn voor de praktijk der sociale hygiëne. Experimenteeren op menschen vooral op gansche volkeren wordt door niemand verdedigd.

Groningen, 10 Febr. 1905.

A. P. FOKKER.

Wij kunnen den heer FOKKER geruststellen; aan een poging, om iets bij de lezers in te stampen, zijn wij onschuldig. Al de vijf tuberculose-adviezen werden ons door de schrijvers spontaan toegezonden. Daar zij „het product zijn van vijf geheel andere gedachtengangen” achtten wij het interessant en nuttig, ze gelijktijdig aan onze lezers aan te bieden.

*De Redactie.*

#### SANATORIA VOOR LONGLIJDERS.

Met bijzondere belangstelling zullen de Nederlandsche medici hun *Tijdschrift* van 4 Februari jl. gelezen hebben. Op straffe van bevooroordeeld te worden geacht wil ik collega STEPHAN toch openlijk mededeelen dat ik mij niet begrijpen kan hoe iemand zoo op een stokpaardje kan doordraven. Ik zie nu niet bepaald in, dat de besmettingsvrees zoo'n omvang genomen heeft of ziekelijk geworden is in vergelijking van het groote voordeel dat verkregen kan worden door het publiek in te lichten en te raden om voorzichtig te zijn, te trachten besmetting te voorkomen of er zich voor te vrijwaren. Ik acht het beter, dat er 10 menschen wat overdreven angstig zijn, dan dat één zijn tuberkelbacillen rondom zich strooit, om naar beide kanten maar eens te overdrijven. Of de besmetting in de laatste jaren zoo voor het oog is verminderd dank zij de oprichting van sanatoria, is nog absoluut niet uitgemaakt en zal vooreerst nog wel niet uitgemaakt worden; dus kunnen wij daaromtrent niets positiefs of negatiefs mededeelen; ook is dit niet eens te verwachten. Sanatoria dienen om de zieken te behandelen niet om de ziekte te bestrijden als volksziekte.

Voor het bijeenbrengen van tuberculoselijders in speciale inrichtingen is juist veel te zeggen, en wel, omdat in dit geval de ventilatie-kwestie toch in botsing zou komen met de andere patiënten in een gewoon ziekenhuis; trouwens men wil algemeen de tuberculosepatiënten in afzonderlijke zalen plaatsen. Indien bij ons nieuwe patiënten komen, valt het hun zonder uitzondering op, hoe verkeerd zij zich een sanatorium hadden voorgesteld en vinden zij, in plaats van een ziekenhuis met zieken, een meestal vroolijk gezelschap. Dienzelfden indruk kregen ook de meeste medici, die zoo nu en dan bij ons te gast waren. Van dien demoraliseerenden invloed kan ik weinig bemerken. In een sanatorium geloof ik, dat zij, die erg zeuren over temperatuur en hun ziekte, ruimschoots genentraliseerd worden door hen, die hun

slechtere medepatiënten opbeuren. De geest in een lighal van 14 is opgewekter dan in een van drie of vier.

Die „flirtpartijen” zijn ook vreezelijk overdreven; zoo iets komt bij ons althans op een gemiddeld aantal van ruim 65 patiënten twee of driemaal per jaar voor.

Dat men geen overdreven luxe noodig heeft, daarvan zijn nu de meesten wel overtuigd. Dat de patiënten het beter hebben dan thuis is juist de bedoeling, anders kan men ze wel thuis laten.

De schuld van de overdreven verwachtingen ligt grootendeels aan de medici zelf: hoe dikwijls wordt een patiënt maanden lang thuis behandeld, gaat achteruit en moet dan eindelijk naar een sanatorium. Of de patiënten wordt medegedeeld, dat zij binnen een paar weken beter zullen zijn. Ik behoef niet te zeggen hoe dikwijls teleurstellingen daaruit voortkomen, zoowel voor patiënt en zijn familie, als voor den huisdokter en ons. Dat de resultaten van een sanatoriumbehandeling de uitkomsten van andere geneeswijzen overtreffen, daarvan ben ik wel zeker en wel, omdat de andere geneeswijzen toch wel door ieder verlaten zijn. In de meeste gevallen moeten de patiënten, die om welke redenen dan ook, het sanatorium verlaten, zelfs met de beste voornemens, verklaren, dat het uiterst moeielijk gaat, de kuur in een gewone omgeving goed vol te houden.

En als Dr. STEPHAN nu zelf zegt, veel te hebben geleerd van de sanatorium-beweging, en die genezingsmethode toepast en toegepast wil zien in een gewoon ziekenhuis, dan zal hij er spoedig toe komen, de tuberculosepatiënten, die buiten mogen liggen, bij elkaar te plaatsen of de bedpatiënten op aparte zalen; welnu, dan zal hij moeten toegeven, dat de lucht, geheel buiten, frisscher, opwekkender en beter is dan in de meeste stedelijke ziekenhuizen, die gewoonlijk geheel ingebouwd zijn of worden of waarlangs per dag eenige honderden locomotieven rollen. Waarom dan niet in een sanatorium, waar de verpleegkosten ongeveer gelijk zijn? Collega STEPHAN zal toch het zenden van patiënten „naar buiten” in een gewoon pension, waar zij geen toezicht hebben en doen en laten wat zij willen, zeker wel afkeuren.

Ik geloof dat het zwaartepunt van den strijd tegen de tuberculose niet ligt in de sanatoria, maar wel dat de lijders hierin behandeld moeten worden, doch dat de ziekte door de andere middelen moet worden bestreden.

Geld moet er echter zijn, en dan moet het geld, dat beschikbaar is, beter gebruikt worden dan bijv. de f 3000.— subsidie van het Rijk, die verdeeld is over Oranje-Nassau's Oord en Hellendoorn, om te worden . . . . gekapitaliseerd, zoodat voor elke inrichting per jaar voor verplegingskosten ongeveer f 60.— beschikbaar zijn.

Putten o/d Veluwe, 7 Februari 1905.

M. C. G. MIDDELBURG.

#### UITROEING OF BESTRIJDING DER TUBERCULOSE.

Te oordeelen o. a. naar den inhoud der stukken van het *Tijdschrift* van 4 Februari l.l., zal spoedig de wijze, waarop men ook ten onzent het tuberculose-vraagstuk praktisch meent op te lossen, plaats moeten maken voor een nieuwe, en m. i. meer rationeele methode van bestrijding dezer volksziekte.

In deze stukken wordt vrijwel unaniem den nadruk gelegd op het onvolledige, dat een bestrijding door de sanatoria aankleeft.